

МИЛИЦА М. МИХАЛЛОВИЋ¹
УНИВЕРЗИТЕТ У НИШУ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
ДЕПАРТМАН ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

О ГОВОРУ НОВОГ САДА
(ур. Жарко Бошњаковић, *Говор Нової Сада*,
свеска 1: Фонетске особине, *Нови Сад: Филозофски
факултету у Новом Саду, Одсек за српски језик
и лингвистику, 2009, 348 сир.*)

Нови Сад, као вишејезичан град, нуди прегршт могућих тема за проучавање на језичком плану. Говор овог града, међутим, дуго није привлачио пажњу урбаних дијалектолога. Године 2009. у издању Филозофског факултета у Новом Саду, као резултат пројекта Покрајинског секретаријата за науку и технолошки развој, објављен је Зборник под називом *Говор Нової Сада*, који представља скуп радова насталих на основу истраживања говора овог града. Прва свеска (2009), чији је уредник Жарко Бошњаковић, садржи седамнаест радова и бави се фонетским одликама говора Новог Сада.² Композиција Зборника може се представити на следећи начин: *Предговор* (7–10), *Теоријско-методолошке ипоставке* (13–76), *Теренска и експериментална истраживања* (79–338), резиме на ен-

¹ milica.m.mmihajlovic@gmail.com

² Нешто касније, године 2011, објављена је и друга свеска у којој су обрађене морфосинтаксичке, лексичке и прагматичке особине говора овог града: ур. Вера Васић, Гордана Штрбац, *Говор Нової Сада*, свеска 2: Морфосинтаксичке, лексичке и прагматичке особине. Нови Сад: Филозофски факултет у Новом Саду, Одсек за српски језик и лингвистику.

Приказ је примљен 10. октобра 2018, а прихваћен за објављивање на састанку Редакције Зборника одржаном 18. марта 2019.

глеском језику – *The Speech of Novi Sad Volume 1: Phonetic Characteristics (Summary)* (339–348).

Прегљовор (7–10) уз уредника, Жарка Бошњаковића, потписује и Вера Васић. Аутори истичу да је један од разлога за објављивање Зборника годишњица оснивања Филозофског факултета у Новом Саду и Студијске групе за српски језик и књижевност. Стога је основна идеја била захвалност Факултету, али и Покрајинском секретаријату за науку и технолошки развој, који у оквиру свог научног програма реализује пројекат *Говор Новог Сада*. Поред ових лингвистичких разлога, издвојен је и један чисто лингвистички, који лежи у чињеници да досадашња истраживања градских говора нису захватила говор Новог Сада.

Поглавље под насловом *Теоријско-методолошке ипостјавке* (13–76) састоји се од три рада којима је заједнички општи поглед на урбану дијалектологију, преглед досадашњих истраживања у свету и бившој Југославији, критички осврт на достигнућа у овој области, дављење методолошким проблемима и релевантним типовима језичких варијетета. Зборник отвара рад Ранка Бугарског, „Теоријске основе урбане дијалектологије“ (13–30). Аутор у раду издваја две групе проблема које треба превазићи не би ли се на прави начин приступило проучавању урбаних дијалеката. То су идеолошки (засновани на важећим стереотипима о језику села и града) и методолошки проблеми (промена циља и предмета проучавања). Када је у питању проучавање говора Новог Сада, понудио је неке од могућих тема попут: локалних контаката, међујезичких утицаја, употребе ијекавице, екавице, ћирилице и латинице, појаве пуних и редукованих облика, праћења тока дистрибуције силазних акцената ван иницијалног слога итд. У закључном осврту аутор наглашава да у језику нема оштрих подела нити јасних граница, као и да не постоји престижни варијетет, али ни узорни говорник. Истакнуто је и да би дијалектологи града требало да се ослободе пуристичких ставова и предрасуда о правилном језику и тако припремљени крену у теренска истраживања.

Људиша Рајић у раду „Градски говори“ (31–46) зачетке урбане дијалектологије види у радовима Инверсена, Ларсена, Лабова, Блумфилда, Магнера и Традгила. Што се тиче методолошких проблема, као нарочито важни сегменти издвојени су: одабир метода, обим и структура узорка. Слично Бугарском, Рајић издваја саму природу језика као отежавајући фактор у проучавању. Варијабле заузимају засебно поглавље у овом раду, а детаљније

су обрађене класна припадност, занимање, пол, друштвене мреже, покретљивост, узраст, регион, подручје, степен образовања и личност испитаника. У делу о временској димензији било је речи о *реалном и њивидном времену*, о чему је говорио и Бугарски излажући Лабовљева достигнућа.

Жарко Бошњаковић у раду „Испитивање градских говора у Србији“ (47–76) истиче да се за овакву врсту истраживања методе узимају из социологије и других друштвених наука. Притом ће се „квалитативном методом регистровати нека појава, а потом квантитативном методом утврдити њен опсег“ (2009, стр. 51). Затим даје формулу којом се израчунава индекс фреквенције неке језичке појаве, односно њен опсег, „који се добија дељењем броја примера које испитујемо са укупним бројем забележених примера и потом се помножи са 100“ (2009, стр. 52). Један од начина за израчунавање јесте и скала фреквенције – „постојање неке особине обележава се са (+), а њено одсуство са (–)“ (2009, стр. 52). Аутор пажњу посвећује и писаном и говорном корпусу. Први се прикупља техником анкетирања или интервјуисања, а други документационом анализом.

Поглавље *Теренска и експериментална испитивања* (79–338) нешто је разрађеније од првог поглавља. Како је назначено у самом називу, чине га радови у којима су анализирани резултати теренских и експерименталних истраживања.

Овај сегмент отвара рад Жарка Бошњаковића под називом „Преношење акцента на проклитику у говору Новог Сада“ (79–109). Интервјуисањем тринаест информатора чија старосна доб обухвата период од 1914. до 1995. године, а затим свестраном анализом долази се до закључка да индекс фреквенције примера са помереним акцентом на проклитику опада са растом године рођења информатора. У говору млађих генерација Бошњаковић проналази доказе за преношење акцента на проклитику (се зѐза сã мном, сãт њ по, нѝ до чега), али је знатно већи индекс фреквенције примера у којима не долази до преношења акцента (пѐсак у ђчи, ђтишла на мѐре). Преношење акцента чешће је, дакле, код старијих генерација (нарочито оних рођених до 1930. године).

Маја Марковић и Исидора Бјелаковић своје учешће остварују посредством три коауторска рада заснована на експерименталним истраживањима. У првом раду под насловом „Послеакцентатска дужина у говору Новог Сада“ (110–128) ауторке нуде регистар граматичких категорија и одређеног броја именичких суфикса у којима се чува послеакцентатска дужина. Анализиран је

говор тринаест испитаника из Новог Сада. Када су у питању граматичке категорије, поста акценатска дужина се не чува на наставку ген. (без сестре и мајке) и инстр. једн. (са женом, мајком) именица женског рода на -а, ген. мн. именица, заменица, придева и бројева (од неких жена, Кòло српских сестара), на финалном вокалу придева одређеног вида и придевских заменица (млади лѹк, од неких девојака), у презенту (пише писмо, носимо ствари), аористу (похвали га и оде), трпном глаголском придеву (књига је прòдана), ретко у имперфекту (дèјах/дèјах/дèјах/дèјах); код прилога, у инфинитиву, глаголском прилогу садашњем и глаголском прилогу прошлом чува се недоследно (зимѹс/зимус; ѹзèти/ѹзети; пишући/пишѹћи; рèкавши/рèкавши). Дужина се чува у случајевима преношења акцента на проклитику (прèд њим, дò вàs). Када су у питању именички суфикси, послеакценатска дужина чува се само иза вокала под краткоузлазним акцентом, мада и ту има одступања (покèрāш/покèраш, вòдйч/вòдич). Код млађих испитаника забележена је хомофонија (ген. мн. учитељица и учитељйца) и дистрибуција силазних акцената ван иницијалног слога (учитељйца, шумāрака, инкубāтор, атентāтор).

Послеакценатским дужинама у говору Новог Сада бавила се и Гордана Драгин изучавајући говор новосадских медија. Њен рад у Зборнику, „Дистрибуција послеакценатских дужина у језику медија“ (129–140), заснован је на упоређивању говора новосадских спикера и нормe савременог српског језика. Ауторка анализира постојаност послеакценатских дужина у различитим положајима у речи (укупно их је дванаест). Након исцрпне анализе изводи следеће закључке: послеакценатске дужине скраћене су иза силазних акцената (народне бāнке, Бòсне), неакцентоване дужине (виолончèлйста, пуно гòдйна) и краткоће (те исте гòдине, дòзволе) у отвореној ултими; послеакценатска дужина скраћена је иза дугосилазног акцента (мèтара, нāграда), неакцентоване дужине (изàслāник, д̀уд̀у̀ћег, мòнтйрамо) и краткоће у затвореном и унутрашњем слогу; послеакценатска дужина чува се иза узлазних акцената (пре кратког него дугог) у затвореном и унутрашњем слогу (Бāнāт, инстйтѹт, држāвници), али дужина може и изостати, као у примерима: нема демòкрата, èксплозије, телèвизије; послеакценатска дужина се не чува испред енклитике (кòји су, òна је).

Поменуте ауторке, Маја Марковић и Исидора Бјелаковић, у другом раду под насловом „Квантитет дугих посттоничних вокала у говору Новог Сада“ (141–147) баве се мерењем трајања во-

кала под послеакцентском дужином у говору десет испитаника из Новог Сада. Констатовано је да отворени вокали трају дуже од затворених вокала. У поређењу са истраживањем Ивића и Лехисте, трајање посттоничних вокала краће је за 4 цс, а разлика у трајању дугог акцентованог и неакцентованог вокала је мања. Вредности кратког акцентованог и дугог неакцентованог вокала су приближне.

Маја Марковић и Исидора Бјелаковић у трећем раду, насловљеном као „Квантитет наглашених вокала у говору Новог Сада“ (148–158), анализирају говор десет испитаника из Новог Сада и добијене резултате упоређују са ранијим истраживањима. Основни закључак је да постоји вишеструка спрега између квантитета и квалитета вокала. Тврдња да отворени вокали имају дуже трајање од затворених, из претходног истраживања, бива потврђена. Када се у обзир узме квалитет вокала под дугим и кратким акцентом, разлика у трајању вокала је занемарљива (највећа разлика је код вокала /e/ и /o/). Код жена и мушкараца нема значајних разлика у трајању дугих и кратких вокала.

Тонске компоненте краткоузлазног акцента на прими у речи-ма које се налазе у иницијалном, медијалном и финалном положају у реченици анализира Дејан Средојевић у раду који носи наслов „Експериментално-фонетско испитивање краткоузлазног акцента у новосадском говору – тонска компонента“ (159–191). Анализом двосложних и тросложних речи са краткоузлазним акцентом на прими, које су биле у медијалној реченичној позицији, запажено је да речи чији се акцентовани вокал налази у звучном сугласничком окружењу имају опште узлазно тонско кретање, док оне чији се акцентовани вокал налази у безвучном окружењу имају опште силазно тонско кретање. У иницијалној реченичној позицији двосложне речи карактерише опште узлазно тонско кретање без обзира на сугласничко окружење акцентованог вокала, а тросложне речи могу имати опште силазно или узлазно тонско кретање. У финалном реченичном положају и двосложне и тросложне речи карактерише опште силазно тонско кретање.

Маја Стокин у раду „Прозодијске особине морфолошких категорија у говору старог Новог Сада“ (192–214) испитује говор Салајке, Подбаре и Роткварије као најстаријих делова овог града. Основа њене анализе јесу аудитивни записи спонтаног говора двоје испитаника из ових делова града. Ауторка констатује да дистрибуција акцената одговара стандарднојезичкој норми,

осим у сложеницама и речима домаћег и страног порекла (Југо-славија, командант, пољопривреда). Такође, бележи речи са двојним акцентом (Ђурђевдан, најбогатији), примере преношења акцента на проклитику (на Дунав, у кући), али наглашава и да има примера у којима преношење изостаје. Анализом је утврђено да говор старог Новог Сада има сличности са говором Каћа, Госпођинаца и Ковиља.

Дејан Средојевић анализира акценат именица у језику водитеља-спикера новосадских телевизијских станица. Његов рад носи наслов „Акценат именица у језику водитеља-спикера новосадских телевизијских станица“ (215–234). Закључци ове анализе су следећи: силазни акценти дистрибуирани су и ван иницијалног слога (документ, телевизије), поједине речи имају двојне акценте (белорус, неизвршавања), има примера са одсуством акценатских алтернација (у лок. једн. код именица типа нос : носа и у лок. једн. и ген. мн. код именица типа нећак : нећака), систем акценатских група у говору водитеља-спикера је упрошћен, забележена је и редукција неакцентованог и акценатованог квантитета (аутбус, предузеће).

Милан Ајцановић и Миљивој Алановић у Зборнику објављују коауторски рад под насловом „Прозодијске одлике придевских видских парова у говору Новог Сада“ (235–245). На основу анализираниог материјала, изведени су следећи закључци: у позицији лексичког језгра предиката дистрибуција придевског вида је нестабилна (само један испитаник није имао ниједно одступање од нормe српског језика); у позицији атрибута такође има одступања од нормe; позиција актуелног квалификатива доноси ређа одступања од стандарднојезичке нормe (само два); када су у питању придеви блокирани детерминатором, само петоро испитаника је дате примере изговорило у складу са нормом српског језика; придев у позицији фразне лексеме има седамнаест одступања од нормe; супстантивизирани придев доноси одступање код чак двадесет троје испитаника.

Рад Жарка Бошњакковића и Данке Урошевић носи наслов „Финалне вокалске групе -ао, -ео, -уо у говору Новог Сада“ (246–267). Општи закључак је да сажимању најчешће подлежу вокалске групе -ао и -уо. Пол, узраст и образовање у томе не играју значајну улогу. Говорна ситуација утиче на употребу ових вокалских група, тако је код учесника трибине сажимање умерено, а у говору учесника радио и телевизијских емисија сажимања и нема (изузетак говор једног информатора). Занимљиво је да аутори долазе

до високог степена сажимања и код најмлађег информатора (који у тренутку испитивања има једанаест година), али то објашњавају спонтаношћу и опуштеношћу у говору (судија је вѣро, заљуљо сам се). Сви остали информатори поседују одређени степен ауторегулације. Аутори након анализе степена фреквенције сажимања вокалских група сваког информатора дају сопствени суд о могућим корелацијама са узрастом, образовањем, односу са саговорником. Добијени резултати упоређени су са истраживањима банатских, бачких и сремских говора и у већини случајева нађене су потврде.

Жарко Бошњаковић у раду „Фонема /x/ у говору Новог Сада“ (268–286) анализира дистрибуцију овог гласа у говору Новосађана. Као и у досадашњим радовима, добијени резултати упоређени су са старијим истраживањима бачких, банатских и сремских говора. На основу говора двадесетак информатора, чији је говор снимљен путем интервјуа или снимања емитованих радијских и телевизијских емисија, аутор показује у којим се позицијама ова фонема губи или замењује и да ли је приметна појава хиперкорекције. У обзир ће бити узети: узраст, пол, образовање и место запослења. Овим, уобичајеним варијаблама у истраживањима овог типа, Ж. Бошњаковић додаје и однос говорника према социјалној групи (мрежи) у којој се креће. Укључујући ову варијаблу, запажа да је употреба фонеме /x/ чешћа код говорника који су се прилагодили социјалној мрежи (радном окружењу и школованим члановима породице). Чешћој употреби фонеме /x/ доприноси и контекст у коме је сниман материјал. Говорници који се обраћају гледаоцима и слушаоцима чешће употребљавају ову фонему. Констатовано је и да се она губи у говору информатора рођених до 1930. године и то у свим позицијама (ајдемо, љватила, одранио, ја би љмала, љи седам). У говору ове генерације /x/ се чува у страним лексемама (Христа, под хипотеком, аутомеханичар), док се у говору осталих генерација углавном чува (хендикеп, алкохолчари, страх, хвала, ваздуха, слух). Фонема /x/ у појединим случајевима дива замењена гласовима /в/ (снави), /ј/ (орја) и /к/ (от плѣка). Забележено је и секундарно /x/ (хљава, у хдбге). Пре списка информатора, аутор даје два графичка приказа који се односе на губљење фонеме /x/ код интервјуисаних информатора и учесника ТВ емисије. Јасно се види да губљење ове фонеме опада са порастом године рођења говорника. Малих одступања има у графикону који илуструје ову појаву код интервјуисаних говорника, где се бележи незнатан пораст (1970–1990), а затим пад.

Снежана Гудурић у раду „Прилог проучавању говора Новог Сада: струјни сугласници [ж] и [ш]“ (287–296) анализира изговор ових гласова код тринаест говорника из Новог Сада. Само је код једног од њих забележено уочљиво одступање од стандардног изговора. Бавећи се њиховом акустичком природом, ауторка прилаже неколико спектралних слика и притом уочава разлику акустичке природе ових гласова у изговору мушкараца и жена. Код испитаница је трајање ових гласова нешто дуже.

„Икавизми шумадијско-војвођанског типа у говору Новог Сада“ (297–309) рад је Гордане Штрбац. Говор Новог Сада припада шумадијско-војвођанском дијалекту у коме је *e* рефлекс прасловенског гласа *ѣ*. Међутим, има случајева у којима је *ѣ* дао *и*. Након опсежне анализе, закључено је да су икавизми шумадијско-војвођанског типа заступљени у говору свих испитаника, док дијалекатских икавизама има само код појединих говорника. Потврђена је полазна претпоставка да узраст, степен образовања и тип говорне ситуације остварују одређени утицај, јер је дијалекатских икавизама највише било код најстаријих и најмање образованих испитаника (најчешће у прилогу *дѣ* и глаголима са завршетком *-ѣи* (видити, лѣтили су, преживила је)). Занимљиво је и да у говору једног знатно млађег информатора (1972) такође има дијалекатских икавизама (*дѣ* је Хитна пѣмоћ, *дѣ* сам *јѣ* тѣ), али ауторка то објашњава његовим пореклом, великом везаношћу за део града у коме живи (Салајка). Код млађих испитаника ови икавизми у потпуности изостају.

Жарко Бошњаковић у још једном коауторском раду („Фонетске варијације у говору избеглица у Новом Саду“ (310–338)), овога пута са Драганом Радовановић, даје прилог проучавању говора Новог Сада. Прву групу чине информатори из Босанске Крајине, Лике и Кордуна, другу избеглице из Мостара, а трећу из Славоније (Нашице, Осијек, Борово). Приликом анализирања говора прве групе информатора, закључено је следеће: ијекавизми и редукција вокала срећу се код свих информатора; представници средње и млађе генерације употребљавају фонему /x/ (хѣлада, грѣх, стрѣх); у говору млађих информатора финалне вокалске групе нису контраховане (вѣкао, ѣмао); време боравка у новој средини утиче на степен прилагођености говорника; образовање и занимање утичу на прихватање језика нове средине; компактна дијалекатска средина утиче на чување изворних карактеристика. Код двеју информаторки из Мостара забележено је пет екавизама (вѣлела (2x), дѣле, лѣтос, ѣвде) и неколико примера нередуко-

вања вокала (разлика, прђвирила, обилазила). Код избеглица из Славоније боравак у компактној сеоској средини утиче на смањени продор стандардних форми. Такође, уочен је утицај професије на брзину адаптације, нарочито код информатора који се баве услужним делатностима и оних који су професори српског језика. Аутори на самом крају закључују да је од пресудног значаја лични став говорника према употреби одређеног идиома.

Аутори резимеа *The Speech of Novi Sad Volume 1: Phonetic Characteristics (Summary)* (339–348) јесу Жарко Бошњаковић и Вера Васић. Резиме је на енглески језик превела Маја Марковић. У закључку је наглашено да су проучавања овог типа неопходна с обзиром на то да је у последњих неколико деценија дошло до значајног прилива становништва из других дијалекатских области, те остаје низ питања без одговора.

Читав Зборник обележен је тенденцијом пораста интересовања за проучавање говора градских центара и броја истраживања овог типа. У годинама након његовог објављивања уследила је објава мноштва радова који се баве говором Новог Сада. Међу ауторима су они који су узели учешће у првој свесци Зборника, али уочена су и нова имена: Д. Вујовић, Љ. Суботић, Н. Киш, Б. Марковић, И. Књиђар, И. Симољевић Јокић, И. Лазић Коњик, Ј. Ајђановић, П. Малешев, В. Гајишин, О. Панић Кавгић, А. Авгић, Ј. Дражић, Д. Перваз, Г. Стојаковић, З. Кнежевић, М. Јоцић, С. Степанов, И. Зорица, Т. Ловре, М. Антић и В. Ракић. Ови подаци наводе на закључак да су подстицаји аутора овог Зборника уродили плодом.

Био је посебан изазов приказати овако обиман Зборник са мноштвом опсежних и темељно спроведених истраживања, чији резултати дају велики допринос урбаној дијалектологији. *Говор Новог Сада* својим квалитетом и обимом завређује пажњу. Такође, нуди прегршт интересантних разматрања и велики број података. Истраживања су посвећена свестраном проучавању говора овог војвођанског града. Ставови неких аутора (нпр. Рајић, Бугарски, Бошњаковић) и резултати појединих истраживања (нпр. истраживање о статусу послеакценатских дужина, које су спровеле И. Бјелаковић и М. Марковић и Г. Драгин) подударају се и међусобно допуњују. У *Говору Новог Сада* имамо прилику да се сусретнемо са различитим истраживачким приступима, разноврсним методама, узорцима, начинима прикупљања грађе и анализе прикупљеног материјала. Овај Зборник даје огроман допринос

изучавању језика и подстицај будућим истраживачима за давање урбаном дијалектологијом.

Овај чланак је објављен и дистрибуира се под лиценцом Creative Commons

Ауторство-Некомерцијално Међународна 4.0 (CC BY-NC 4.0 |

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

This paper is published and distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-NonCommercial International 4.0 licence (CC BY-NC 4.0 | <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).